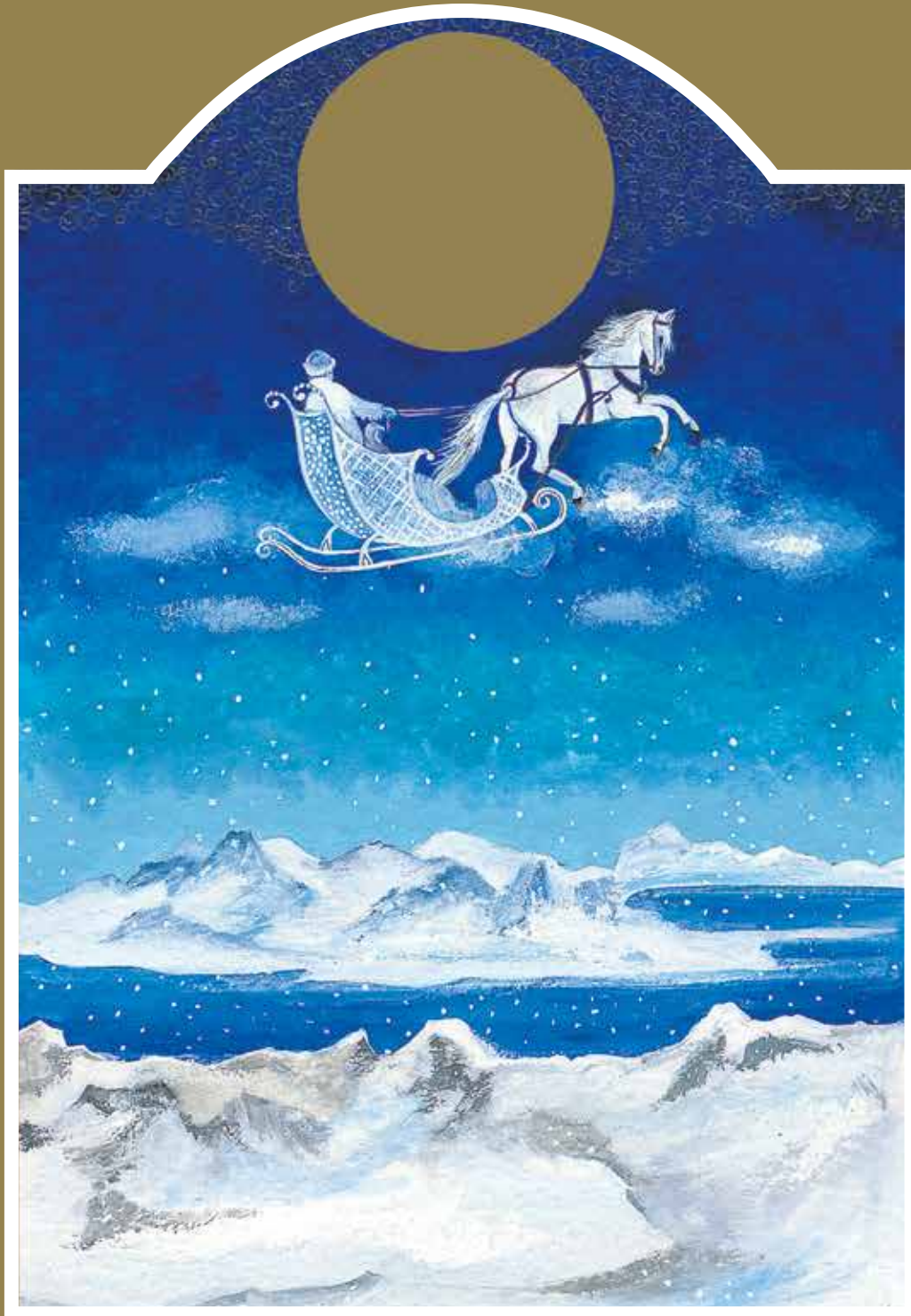

Бајке
Ханса
Кристијана
Андерсена

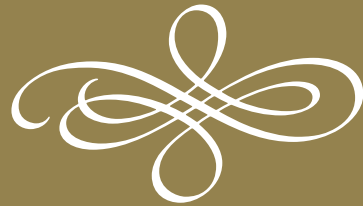
Бајке
Ханса
Кристијана
Андерсена

Превела с енглеског Оливера Нићифоровић Бабац
Илустровала Изабела Брент

Mladinska knjiga
BEOGRAD

САДРЖАЈ

УВОД	6
ПРИНЦЕЗА НА ЗРНУ ГРАШКА	16
ПАЛЧИЦА	19
СВИЊАР	32
ХЕЉДА	38
ДИВЉИ ЛАБУДОВИ	41
ИГЛА ЗА КРПЉЕЊЕ	59
СЛАВУЈ	64
ЧАЈНИК	75
РУЖНО ПАЧЕ	78
СНЕЖНА КРАЉИЦА	90
ПАСТИРИЦА И ДИМНИЧАР	126
ПОСЛЕДЊИ САН СТАРОГ ХРАСТА	132
СЕНКА	138
ТАКО ЈЕ ЗАИСТА	150
ТУГА	154
СТАРИ ЈЕ УВЕК У ПРАВУ	157

СНЕШКО	163
ПУЖ И РУЖИН БОКОР	169
„НЕШТО“	173
ЈЕЛКА	180
ОГЊИЛО	190
ЦВЕЋЕ МАЛЕ ИДЕ	198
МАЛА СИРЕНА	207
ЦАРЕВО НОВО ОДЕЛО	234
МАЛИ ОЛОВНИ ВОЈНИК	240
ЛЕТЕЋИ КОВЧЕГ	247
ЗАЉУБЉЕНА СРЦА	254
„НИЈЕ БИЛА ДОБРА“	258
ЗВОНО	265
ДЕВОЈЧИЦА СА ШИБИЦАМА	272
ОКОВРАТНИК	275
ПАТУЉАК И БАКАЛИН	279
ЗА ХИЉАДУ ГОДИНА	284
ПЕТ ЗРНА ГРАШКА	287
БАЛЕГАР	291
КРАСТАЧА	300
ИГРАЈ, ЛУТКО МОЈА!	308
ЛАН	311
БАШТОВАН И ЊЕГОВ ГОСПОДАР	316
КЊИГА БАЈКИ	324

УВОД

БАЈКЕ ХАНСА КРИСТИЈАНА АНДЕРСЕНА убрајају се у трајно наслеђе светске књижевности. „Принцеза на зрну грашка“, „Ружно паче“, „Мала сирена“, „Царево ново одело“, „Мали оловни војник“, „Снежна краљица“ – списак ремек-дела је без краја. Андерсен није писао само за децу. Но, док су његови романи, песме и путописи пали у заборав, бајке остају свеже и примамљиве као и у време кад су написане. Андерсенов пријатељ Х. Ц. Ерстед, изумитељ електромагнетизма, први је уочио њихов изузетан квалитет. Андерсен је 1835, када му је било тридесет година, објавио роман *Improviser* и прву збирку прича, *Бајке за децу*. Ерстед му је рекао: „С овим романом ћеш се прочути, али бајке ће те учинити бесмртним.“

Андерсен је био скромног порекла, а прича о његовој борби да стекне образовање и постигне књижевни успех заиста је изузетна. Своју аутобиографију назвао је *Бајка мој живојша*. Управо тако је он схватио своју животну причу, као бајку у којој је он сиромашни и презрени јунак, али с врлинама које ће му ипак помоћи да постигне циљ. Када је у 14. години кренуо у Копенхаген у потрази за срећом, Андерсен је рекао мајци: „Прво прођеш кроз ужасне патње, а затим постанеш славан.“

Без обзира на то о чему су, Андерсенове приче су увек и првенствено о Хансу Кристијану Андерсену. Још као дечака ђаци у школи су га задиркивали због тога што је у својим причама увек био главни јунак. Исто се односи и на његове бајке, без обзира на то да ли је лик Снешко Белић, јелка или, чак, оковратник на кошуљи. Био је и ружно паче, и вечити отпадник.

УВОД

Био је стидљиви студент у „Цвећу мале Иде“, непокојан у друштву одраслих. Цветао је, међутим, када је приповедао приче деци; био је осетљива принцеза, која је могла да осети и зрно критике испод двадесет душека похвале.

ЖИВОТ КАО ИЗ БАЈКЕ

Ханс Кристијан Андерсен рођен је у Оденсеу, у Данској, 1805. године. Његова мајка Ана Марија Андерсдотер била је у позним тридесетим, а отац, Ханс Андерсен, имао је 22 године. Били су венчани свега два месеца, а Ханс Кристијан био је њихово једино дете.

Нежан и повучен дечак, никад се није играо с децом на улици испред њиховог једнособног стана, који је служио и као очева обућарска радионица. Уместо тога, он је правио хаљине за лутке, а главна играчка било му је минијатурно позориште које му је направио отац. Отац је такође распламсао дечакову машту причама из *Хиљаду и једне ноћи*. Иако су му родитељи били сиромашни, Андерсену је мајка говорила да је „ушушкан као племићко дете“. Стекао је основно образовање, после чега је морао да ради, као и остала деца из његовог разреда, прво у фабрици текстила, а затим у фабрици дувана. На тим пословима нежни дечак остајао је само по неколико дана, да би ускоро опет био код куће и са својим позориштем, где је сањао како ће постати глумац, певач или плесач.

Овај сиромашан, али емоционално богат живот окончан је 1812. године, када је Андерсеновом оцу локални земљопоседник платио да уместо њега служи у Наполеоновим ратовима. Вратио се сломљеног духа и умро је у пролеће 1816. године – „Одвела га је Ледена госпа“, рекла је Ана Марија Андерсену. Мајка и син остали су без игде ичега, па је она почела

Андерсенов портрет из 1836. годину дана пошто је његова прва збирка бајки изашла из штампе.

УВОД

да ради као праља и стајала је сатима до струка у леденој реци. Могла је да је угреје само ракија.

Сећање на те очајничке тренутке оживљено је у нежној, али сурово реалној причи „Није била добра“.

Године 1818. Ана Марија удала се за обућара, који није показао никакво интересовање за њеног сина. Желела је да Андерсен постане шегрт код једног кројача, али је он одлучио да постане глумац. Тако је 4. септембра 1819. године кочијом кренуо у Копенхаген. Захваљујући изузетном самопоуздању, овај наивни сиромаш уметничке природе заинтересовао је велики број успешних људи – укључујући Едварда Колина, државног саветника, и Адмирала Вулфа, који је превео Шекспира на дански – те су му они плаћали часове певања и уписали га у балетску школу Краљевског позоришта. Андерсенови професори могли су да униште његове амбиције својом оценом да „му недостају и таленат и изглед неопходан за позорницу“. Међутим, његове мецене искористиле су краљевски добротворни фонд и послале седамнаестогодишњег Андерсена у угледну гимназију у провинцијском граду Слагелсе.

Школа је била страшна – директор је био на прагу да му „разори душу“ – но, управо тамо је, у тренутку бескрајне туге, написао песму „Дете на самрти“, која га је прославила. Те речи, које дете на самрти упућује мајци, данас изгледају неподношљиво сентименталне, али је септембра 1827. године, када је објављена у *Којенхаген Посџу*, похваљена као оригинална и дирљива. Две године касније Андерсен је могао да се похвали својом првом књигом поезије, *Digte (Песме)*.

ПРЕОКРЕТ У ПРИЧИ

Прича о праљином сину који захваљујући невероватној упорности и неочекиваној помоћи утицајних људи превазилази све препреке и постаје велики песник заиста *јесџе* бајка. Но, у целој причи постоји још нешто сасвим невероватно.

Андерсен се школским друговима хвалио како је на рођењу замењен. Иако је ово највероватније само производ маште, постоји

УВОД

теорија, исплетена од мреже нагађања и тајни, да он није био дете Ане Марије Андерсдатер и Ханса Андерсена, већ ванбрачни син престолонаследника Кристијана Фредерика, који је касније владао као краљ Кристијан VIII, и малолетне грофице Елизе Алефелдт Лаурвиг, а да је рођен у замку Брохолм надомак Оде-

Дворац Оденсе, гдје се млади Ханс Кристијан Андерсен играо с краљевићем Фрицом, будућим данским краљем.

нсеа. Да ли су они заиста усвојили ванбрачно дете? Такви случајеви нису били ретки – претходне године једној служавки из замка поверена је престолонаследникова ванбрачна ћерка Фани.

Још необичније је то што се Андерсен у детињству дружио са сином Кристијана Фредерика, Фрицем, који је био три године млађи. Током 1819. године, када Андерсен није имао ниједног пријатеља међу сиромашним дечацима из суседства, мајка га је често водила са собом у замак Одес, где се играо са малим принцем. И даље је тајна зашто је Ана Марија радила у замку и зашто је за принчевог другара био изабран Андерсен, а не неко дете плаве крви.

О пријатељству с краљевићем Андерсен прича у једној од својих најлепших бајки, *Звону*, објављеној 1842. године. Радња приче дешава се у недељу, током обреда кризмања (принц Фриц и Андерсен кризмали су се истог дана). Прича прати два дечака који трагају за великим звоном, чији звук одјекује у шуми. Један је сиромашан, а други је краљевић. Иако иду различитим путевима, један по сунцу, а други по хладу, на крају стижу на исто место и грле се као браћа.

Везе са данском краљевском породицом наставиле су се током целог Андерсеновог живота. Године 1844, на пример, добио је позив да се као гост краља Кристијана VIII придружи краљевској породици на одмору на острву Фер, где је била и Фани, краљева ванбрачна ћерка.

УВОД

Принц Фриц и даље се понашао према Андерсену као према старом пријатељу. Волео је да га слуша док приповеда бајке и једном приликом га је питао: „Како можеш да смислиш све то? Како ти то пада на памет? Да ли ти је све то у глави?“ Када је Фриц, односно краљ Фредерик VII умро, Андерсен је био једини коме је, осим члановима породице, дозвољено да се поклони покојниковим сенима.

ПРАВО РУЖНО ПАЧЕ

Без обзира на то ко су му били прави родитељи, Андерсен је израстао у несрећног човека. Осим слободне маште, никада се није осећао као величанствени лабуд. Увек је био незграпно и несрећно ружно паче, које је стално било на удару других: „Патке и кокошке су га кљуцале, а девојчица која је хранила живину ногом га је склањала с пута.“

Андерсен је нацртао овај врли с њорозора свој изнајмљеног сћана у Риму 1833. године. Ове скице на њаирићима чувао је као њодсейник за своје ѡриче.

Целог живота Андерсен је био изузетно осетљив на критику. Сваки суров или безобзиран коментар гризао га је за срце и памтио га је до краја живота.

Андерсенова очајничка потреба да побегне из провинцијке вароши Одес и да се опроба у далеком свету видљива је у свакој његовој бајци. „Пет зрна грашка“ срећна су у свом зеленом свету све док се једно од њих не запита има ли нечега напољу. У „Пастирици и димничару“ два главна лика суочавају се с мноштвом опасности кад из димњака изађу и оду у свет у ком могу да буду заједно. Андерсенов живот прожет је духовном, емоционалном и физичком чежњом.

Путовао је на све стране, по Немачкој, Италији, Грчкој, Далеком истоку, често објављујући путописе. Но, куд год је кренуо, носио је своју напаћену душу. Поред кревета

УВОД

му је увек било уже, за случај пожара, и порука – „Само изгледам мртав“ – уколико током ноћи падне у кому и буде сахрањен пре него што се пробуди.

Упркос бројним искуствима, Андерсену је било суђено да живи сам. Био је страсне природе, али и ускогруд. Лако се заљубљивао, али никада у особу која би му узвратила љубав. У њему је постојало нешто што га је спречавало да се скраси, а очајнички му је било потребно да буде жељен и схваћен. Стога, док је чувао своју самосталност и слободу, везао се за неколико породица, нпр., за мецене с почетка каријере, Колинсове и Вулфове, као и за данску краљевску породицу.

ПРЕКРЕТНИЦА У ТРАДИЦИЈИ

Иако је Андерсен, без сумње, у приче убацивао личне доживљаје, истовремено је био под утицајем дуге приповедачке традиције. Људи су одувек причали и преносили бајке, али је та усмена традиција у потпуности ушла у западњачку књижевност тек 1697. године, када је Француз Шарл

Перо објавио збирку у којој су се нашле „Пепељуга“, „Успавана лепотица“, „Црвенкапа“ и „Мачак у чизмама“. Те приче имају дубоке корене и сежу чак до древног Египта, старе Грчке и Рима, па чак и даље – прва верзија „Пепељуге“ забележена је у Кини у 9. веку. Перо је писао да би забавио двор Луја XIV. Тек 1808. године Јакоб и Вилхелм Грим увели су у књижевност фолклор бележећи народним језиком немачке приче и бајке. Андерсен их је први пут чуо током жетве јечма и у предионици сиротишта у Оденсеу, где је његова бака одржавала врт. Ту се, по његовим речима, „отворио свет богат попут онога у *1001 ноћи*“. Он, међутим, није био првенствено преносилац традиције. Само осам од око 150 његових бајки јесу директно препричане данске народне приче.

У овој збирци налази се њих пет – „Принцеза на зрну грашка“, „Огњило“, „Дивљи лабудови“, „Свињар“ и „Стари је увек у праву“. Уместо тога, он је био уметник који је приповедачки тон бајки употребио као начин да доспе у свој унутрашњи свет.

УВОД

Чак и кад препричава народну причу попут „Дивљих лабудова“, Андерсен то чини својственим стилем, својевољно дајући причи нов облик и додајући описне детаље и симболичне елементе. Добар пример је врхунац „Дивљих лабудова“, када невиност и доброту напаћене Елизе потврђују њена браћа, која се захваљујући њеној истрајности и оданости, од лабудова претварају у људе. Елиза је везана и треба да буде спаљена на ломачи. Док њен најстарији брат открива истину, у ваздуху лебди божанствен мирис...

„Јер свака гранчица на ломачи поче да пушта корење и младе изданке, све док Елиза не беше окружена живицом пуном црвених ружа. На самом врху беше један бели цвет, светао попут сјајне звезде.“

Ова трансцендентна слика цвећа као симбола савршенства основна је у Андерсеновом погледу на свет. У целом његовом раду могу се наћи овакви пасуси. Но, било би тешко наћи паралелу у изворним народним причама, у којима цвеће, због тога што вене и суши се, много чешће симболизује смрт и пропаст.

„ЦЕО СВЕТ И ПАР КЛИЗАЉКИ“

Тек кад је почео да пише бајке, Андерсен је открио начин да заузда своју детињу љубав према нестварном. Бајке су му обезбедиле простор како за велику слику, тако и за детаље – „цео свет и пар клизаљки“, које Снежна краљица нуди Кају у Андерсеновом ремек-делу „Снежна краљица“.

Његова прва збирка бајки, објављена 1835. године, садржала је свега четири приче: „Огњило“, „Великог и малог Николу“, „Принцезу на зрну грашка“ и „Цвеће мале Иде“. Већ у тим раним причама Андерсен је увидео да радња није толико важна као приповедачев глас.

Он се обраћа директно читаоцу: „Био једном један принц, који је желео да се ожени принцезом – али само правом принцезом. Обишао је цео свет у потрази за правом принцезом, али нешто није било у реду. Нашао је много принцеза, али, да ли су оне

УВОД

биле праве? Није био баш сигуран.“ Његов глас је тако близак и опуштен, да изгледа као да из књиге улази у собу како би нам приповедао.

Чим је пронашао прави глас за своје приче, није могао да престане с писањем – „Саме су излазиле из мене“ – и до краја живота објављивао је збирке бајки. Андерсенови савременици били су задивљени његовим умећем да ни од чега створи причу. Дански вајар Бертел Торвалдсен једном приликом га је замолио да напише нову причу речима: „У стању си да пишеш о свему, па чак и о игли за крпљење.“ Андерсенов одговор била је прича „Игла за крпљење“, о „игли за крпљење која је била тако фина да је умислила да је игла за шивење“.

Андерсенов глас био је толико нов и свеж да су његове приче убрзо постале чувене и биле су преведене на многе језике. Први преводи на енглеском објављени су 1846. године, а њихов уштогљен тон, тако неспојив са опуштеношћу и лакоћом изворног стила, још увек је присутан у бројним издањима. Но, без обзира на непримереност викторијанских превода, из њих је избијала снага Андерсенове маште, инспиришући многе писце, међу којима су Џорџ Мек Доналд, аутор романа *Иза северног вейра* (1871) и *Принцезе и њајшуљка* (1872), и Оскар Вајлд, чија је најпознатија бајка, „Рибар и његова душа“, заснована пре свега на „Малој сирени“ и „Сенци“.

Један од првих Андерсенових поклоника био је Чарлс Дикенс.

Два писца су се спријатељила, иако се Андерсен као захтеван и уображен гост, који је лоше говорио енглески, непристојно дуго задржао у посети Дикенсовом дому 1857. године. Пошто је отишао, Дикенс је у гостинској соби окачио натпис: „Ханс Андерсен је спавао у овој соби пет недеља – што је за моју породицу било као ПЕТ ВЕКОВА!“ Андерсен је можда пореметио породични живот, али се Дикенсов син Хенри са сетом сећао како га је писац забављао без речи...

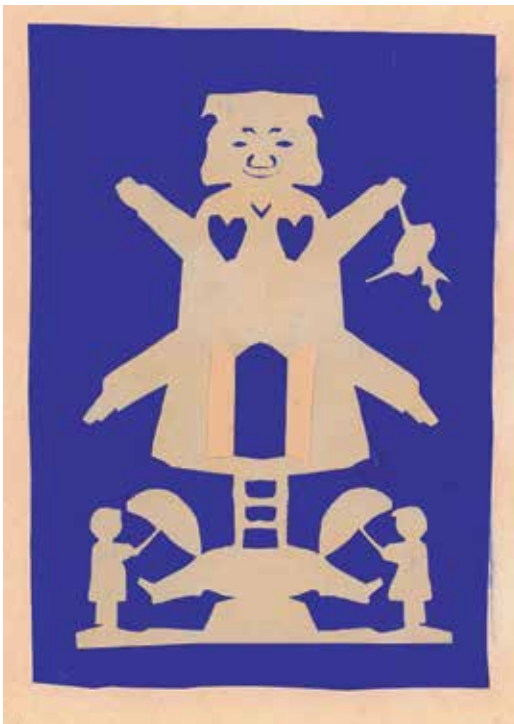
Андерсен забавља младе слушаоце (1863).

УВОД

„Имао је чудесну вештину, а то је да обичним маказама прави од хартије дивне фигурице вила, патуљака и животиња свих врста, које су изгледале као да су изашле са страница његових књига. Те фигурице биле су изузетно нежне и fine, како по изгледу, тако и на додир.“

Андерсен, даровити уметник, научио је да прави те фигурице од хартије, које су често представљале ликове из његових бајки. Описује их у својој причи „Цвеће мале Иде“, где себе слика као студента који Иди приповеда дивне приче и „уме да од парчета папира направи невероватне слике – срца с малим балеринама, цвеће и велике замкове с вратима која се отварају“.

НАСЛЕЂЕ ГОРКОСЛАТКОГ УКУСА

Ово је типична машиновиша фигура од папира какве је правио Андерсен. Млинар у облику воденице има два срца, а о руку му је окачена балерина. С обе стране је по један човечуљак – из истоимене приче – с кишобраном у рукама.

Ова књига садржи 40 Андерсенових најбољих бајки. Написао их је укупно 156. Оне не одговарају у потпуности општеприхваћеној идеји о томе каква треба да буде бајка. Прочитајте „Малу сирену“ и „Оловног војника“ и видећете да је Андерсен, у ствари, песник који пева о људским патњама. Славуј у истоименој причи није узалуд цењен зато што „пева тако лепо да су се цару очи напуниле сузама“.

Његове приче редом се завршавају тужно, с одбацивањем, понижењем или разочарењем. Но, Андерсенова виспреност и оштро око за детаљ не дозвољавају никакво самосажалење.

Чак и у причама које имају срећан крај, нпр., „Снежна краљица“, тренуци радости морају да буду с муком заслужени. Ипак смо спремни да патимо заједно с ликовима јер се у потпуности идентификујемо с

УВОД

њима. А у „Снежној краљици“ награђени смо трансцендентним завршетком, када све патње нестају и бивају замењене срећом. Прича је сјајна и опасна баш као и сама Снежна краљица, али је порука јасна: љубав је јача од смрти.

Андерсен је „Снежну краљицу“, своју вероватно најдужу причу, написао у журби – почео је 5. децембра 1844. године, а објавио је свега две недеље касније, 21. децембра. Једном пријатељу је казао да се „прича дословце сама исписивала по страницама“. У својој највећој причи враћа се у родитељску собицу из најранијег детињства. Сећа се прозорчића на крову где је његова мајка гајила поврће. „У мојој причи ‘Снежна краљица’, писао је Андерсен, тај врт још увек цвета“.

Андерсен је умро у Копенхагену 4. августа 1875. године, страхујући до краја да ће га живог сахранити. Његов живот био је чудан и тужан, пун увреда, понижења и горког кајања. Упркос томе, како је Андерсен свој живот представио у јавности, била је то и нека врста бајке у којој се све битке и разочарења претварају у сјајан успех.

У свом дневнику Андерсен је 18. септембра 1825. године – тада још увек несрећан и незграпан двадесетогодишњи ђак – забележио: „Морам да истрајем у свом раду! Морам да за човечанство насликам визију која ми је у души, животна и разнолика. Моја душа зна да то може и хоће да учини.“ У бајкама је нашао форму којом ће остварити овај сан и постићи бесмртност какву му је пријатељ Х. Ц. Ерстед и прорекао.

Нил Филип

ПРИНЦЕЗА НА ЗРНУ ГРАШКА

ИО ЈЕДНОМ ЈЕДАН ПРИНЦ који је желео да се ожени принцезом – али само правом. Обишао је цео свет у потрази за правом принцезом, но нешто није било у реду. Нашао је много принцеза, али да ли су оне заиста биле праве? Није био баш сигуран; увек је осећао да нешто није како ваља. И тако се вратио кући веома несрећан, јер је заиста чезнуо за правом принцезом.

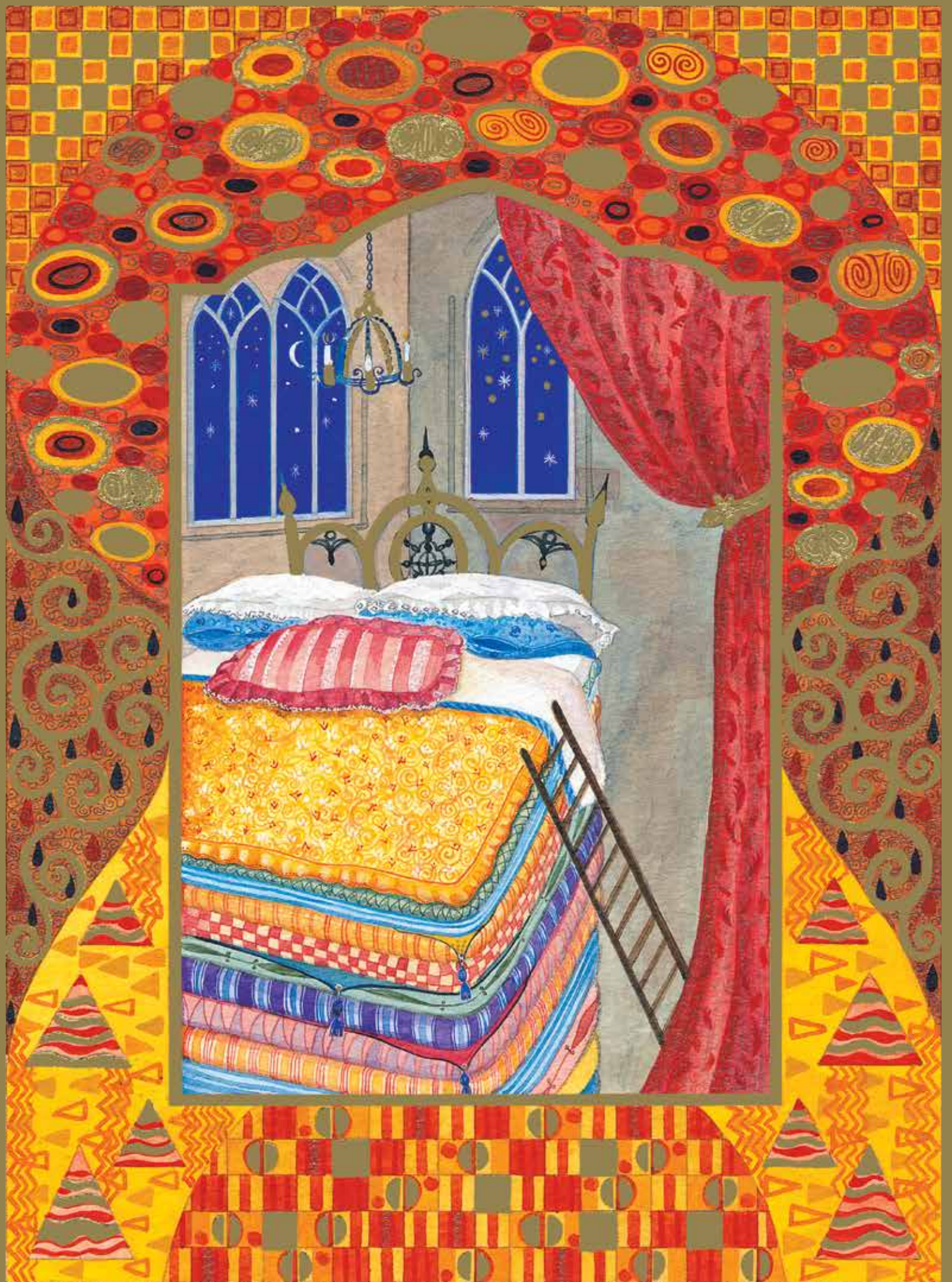
Једне вечери дувала је страшна олуја. Киша је лила као из кабла, муње су севале, а громови пуцали. Усред целе халабуке зачу се куцање на вратима палате и стари краљ оде да их отвори. А тамо стајаше једна принцеза! Јао! Нашта је личила! Била је покисла до голе коже. Вода јој је цурила низ косу и одећу, сливала се у ципеле код прстију и изливала се иза пета. Но, ипак рече да је права принцеза.

„То ћемо тек да видимо!“ помисли стара краљица. Није рекла ни речи, али је отишла у гостинску собу, скинула сву постељину с кревета и на дно положила зрно грашка. Затим га је покрила са двадесет душека и двадесет перина. Био је то принцезин кревет.

Кад свану дан, упиташе је како је спавала.

„О, страшно“, рече принцеза. „Ока нисам склопила целе ноћи. Сам Бог зна шта је било у кревету; лежала сам на нечем тврдом и сва сам у модрицама. Било је баш грозно.“

Сви схватише да је то права принцеза, јер је осетила зрно грашка испод двадесет душека и двадесет перина. Само права принцеза може да буде тако осетљива.

ПРИНЦЕЗА НА ЗРНУ ГРАШКА

И тако се принц њоме оженио, јер је сада био сигуран да пред собом има праву принцезу. А зрно грашка чува се у музеју, где га и данас можете видети, уколико није украдено.

И тако је заиста било!

